

BOSHLANG‘ICH SINIF TARBIYA DARSLARIDA ALLOMALAR MEROSINI O‘RGANISHDA IJODIY VA MANTIQIY TOPSHIRIQLARDAN FOYDALANISH

Najmiddinova Madina Abduraxim qizi

Namangan Davlat pedagogika instituti

2-kurs magistranti

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23255533>

Annotatsiya. Ushbu tezisdagi boshlang‘ich sinf tarbiya darslarida Alisher Navoiyning ma‘naviy merosini o‘rganish jarayonida ijodiy va mantiqiy topshiriqlardan foydalanishning pedagogik ahamiyati yoritilgan. Ijodiy va mantiqiy topshiriqlarning mazmuni, turlari, ularni dars jarayonida qo‘llash bosqichlari hamda o‘quvchilar faoliyatini baholash mezonlari bayon etilgan. Shuningdek, 4-sinf o‘quvchilari uchun mo‘ljallangan topshiriq namunalari keltirilib, ularning mustaqil fikrlash, tahlil qilish, xulosa chiqarish va ma‘naviy dunyoqarashni shakllantirishdagi imkoniyatlari asoslangan.

Kalit so‘zlar: tarbiya darsi, Alisher Navoiy, allomalar merosi, ijodiy topshiriq, mantiqiy topshiriq, mustaqil fikrlash, dunyoqarash, funksional savodxonlik, baholash mezonlari.

Kirish

Bugungi kunda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining mustaqil, mantiqiy va ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish ta‘limning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Bu jarayonda Sharq allomalarining boy ilmiy-ma‘naviy merosidan foydalanish katta pedagogik imkoniyatlarga ega. Yosh avlodning fikrlashi va dunyoqarashini buyuk allomalarimizning ma‘naviy merosi bilan uzviy bog‘liq holda shakllantirish kelajakda yuksak ma‘naviyatli, mustaqil fikrlaydigan va barkamol insonni tarbiyalashga yordam beradi.

Alloma va adiblarimiz qoldirgan ma‘naviy boyliklar o‘quvchilarda ezgulik, insonparvarlik, ilmga intilish, mehnatsevarlik, halollik va vatanparvarlik kabi fazilatlarni tarkib toptirishda muhim manba vazifasini bajaradi. Ularni o‘quv jarayonida ijodiy va mantiqiy topshiriqlar asosida muntazam qo‘llash o‘quvchilarning olgan bilimlarini mustahkamlash, mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish hamda dunyoqarashini kengaytirishga xizmat qiladi.

Mazkur tezisning maqsadi 4-sinf tarbiya darslarida Alisher Navoiyning ma‘naviy-axloqiy merosini o‘rganishda ijodiy va mantiqiy topshiriqlardan foydalanish imkoniyatlarini yoritish, ularni qo‘llash bosqichlari va baholash mezonlarini taklif etishdan iborat.

Ijodiy topshiriqlar va ularning pedagogik ahamiyati

Ijodiy topshiriq — o‘quvchining nazariy bilimlarini takrorlashi bilan cheklanmay, uning mustaqil fikrlashi, ijodiy qobiliyati va muayyan muammoga o‘ziga xos yondashuvini namoyon etishga qaratilgan o‘quv vazifasidir. Bunday topshiriqlar o‘quvchidan tayyor ma‘lumotni yodda saqlashni emas, balki uni tahlil qilish, qayta ishlash, shaxsiy munosabat bildirish va yangi g‘oya yoki mahsulot yaratishni talab qiladi.

Boshlang‘ich sinf tarbiya darslarida ijodiy topshiriqlardan foydalanish o‘quvchilarning kreativ va tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi. Ayniqsa, Sharq allomalari hamda buyuk adiblarimizning hayoti, asarlari va ma‘naviy-axloqiy qarashlari asosida tuzilgan topshiriqlar o‘quvchilarda ezgulik, mehnatsevarlik, ilmga intilish, adolatparvarlik va vatanparvarlik kabi fazilatlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Allomalar merosini o‘rganish jarayonida esse va hikoya yozish, rasm chizish, sahna ko‘rinishi tayyorlash, muammoli vaziyatga yechim taklif qilish, taqdimot va kichik loyihalar yaratish kabi ijodiy topshiriqlardan foydalanish mumkin. Bunday vazifalar o‘quvchilarning allomalar merosini chuqur anglashi, olgan bilimlarini hayotiy vaziyatlarda qo‘llashi va shaxsiy xulosa chiqarishiga yordam beradi.

Mantiqiy topshiriqlar va ularning ahamiyati

Mantiqiy topshiriqlar — o‘quvchidan tayyor qoida va yodlangan bilimlarni takrorlashni emas, balki kuzatuvchanlik, diqqat, izchil fikrlash, tahlil qilish va asoslangan xulosa chiqarish qobiliyatini talab etadigan o‘quv vazifalaridir. Ular berilgan ma‘lumotlarni o‘zaro taqqoslash, bog‘lanishlarni aniqlash, sabab-oqibat munosabatlarini belgilash hamda muammoga maqbul yechim topishga yo‘naltiriladi.

Mantiqiy topshiriqlar o‘quvchilarning bilish faolligini oshirish, voqea-hodisalarni izchil tahlil qilish va o‘z fikrini dalillar asosida ifodalash ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Tarbiya darslarida allomalarning hayoti, asarlari va ma‘naviy-axloqiy qarashlari asosida tuzilgan bunday topshiriqlar o‘quvchilarning fikrlash qobiliyati bilan birga ma‘naviy dunyoqarashini ham shakllantiradi.

Mantiqiy topshiriqlarni shartli ravishda vaziyatli, matnli, matematik-mantiqiy va ko‘rgazmali turlarga ajratish mumkin. Vaziyatli vazifalarda o‘quvchi muayyan axloqiy holatni tahlil qilib, uning sabablari va ehtimoliy oqibatlarini aniqlaydi. Matnli topshiriqlarda ma‘lumotlar taqqoslanib, ular orasidagi mantiqiy bog‘lanish topiladi. Ko‘rgazmali topshiriqlarda esa rasm, jadval, sxema, rebus va belgilardan foydalaniladi.

Alisher Navoiy merosini tanlash asoslari

Tadqiqot doirasida 4-sinf tarbiya darslari uchun Alisher Navoiyning insonparvarlik, ezgulik va komil inson haqidagi qarashlari tanlandi. Mazkur sinf o‘quvchilari yaxshilik va yomonlikni farqlash, voqealarni tahlil qilish, o‘z fikrini mustaqil ifodalash hamda oddiy xulosalar chiqarish imkoniyatiga ega. Shuningdek, ular badiiy va tarbiyaviy mazmundagi matnlarni anglash, qahramonlarning xatti-harakatlariga munosabat bildirish ko‘nikmalarini egallab boradilar.

Alisher Navoiy ijodida insonparvarlik, saxovat, adolat, ilmga intilish, halollik va xalqqa xizmat qilish g‘oyalari muhim o‘rin egallaydi. Mutafakkir asarlarida komil insonning ma‘naviy fazilatlarini hikmatli fikrlar, badiiy obrazlar va hayotiy voqealar orqali ifodalangan. Navoiy merosini ijodiy va mantiqiy topshiriqlar asosida o‘rganish o‘quvchilarga ushbu tushunchalar mazmunini anglash va ularni kundalik hayot bilan bog‘lash imkonini beradi.

Topshiriq namunalari

Mantiqiy topshiriqlar

1. Yashirin taxallus. Alisher Navoiy turkiy tildagi asarlarida “Navoiy”, forsiy tildagi ijodida esa boshqa taxallusdan foydalangan. F, O, N, I, Y harflarini to‘g‘ri joylashtirib, uning ikkinchi taxallusini toping. Nima uchun ijodkorlar taxallusdan foydalangan deb o‘ylaysiz?

2. To‘g‘ri ketma-ketlik. O‘qituvchi taqdim etgan qisqa tarjimayi hol matniga tayanib, Alisher Navoiyning Husayn Boyqaro bilan ta‘lim olishi, davlat ishlarida faoliyat yuritishi, “Xamsa” asarini yaratishi va forsiy she‘rlarini “Foniy” taxallusi bilan yozishi haqidagi ma‘lumotlarni vaqt ketma-ketligida joylashtiring.

3. Asar nomining ma‘nosini aniqlang. “Lison ut-tayr” asari nomi “Qushlar tili” ma‘nosini anglatadi. Asardagi birlik va ezgulik g‘oyasiga eng yaqin fikrni belgilang: a) faqat bir tilda gaplashish; b) mehr-oqibat va hamjihatlik asosida yashash; v) boshqalardan ajralib yashash. Tanlangan javobni 2–3 ta gap bilan asoslang.

4. Axloqiy vaziyatni tahlil qiling. Ikki o‘quvchidan biri faqat yaqin do‘stiga yordam berish kerakligini, ikkinchisi esa yordamga muhtoj har bir insonni qo‘llab-quvvatlash lozimligini aytdi. Qaysi fikr Navoiyning insonparvarlik g‘oyalariga ko‘proq mos keladi? Javobingizni asoslang.

Ijodiy topshiriqlar

1. Zamonlararo xat. Tasavvur qiling, vaqt mashinasi orqali XV asrga borib, Alisher Navoiy bilan uchrashdingiz. Buyuk mutafakkirga bugungi yoshlar nomidan 4–5 ta gapdan iborat minnatdorchilik xati yozing. Xatda uning ijodidan nimani o‘rganganingizni ko‘rsating.

2. Rasmlı hikoya. Alisher Navoiy va Husayn Boyqaroning yoshlikda birga ta‘lim olayotganini tasavvur qiling. Shu tasavvuriy lavha asosida uch kadrda iborat rasmlı hikoya yarating. Qahramonlarning ilm, do‘stlik va odob haqidagi suhbatini yozing.

3. Fikrni davom ettiring. “Odobli inson...” jumlasini ijodiy davom ettiring. So‘ng o‘z fikringizni ifodalovchi 4–5 ta gapdan iborat hikoyacha yoki to‘rt misralı she‘r tuzing.

Topshiriqlarnı darsda qo‘llash bosqichlari

Ijodiy va mantiqiy topshiriqlarnı tarbiya darslarida samarali qo‘llash uchun ular o‘quvchilarning yoshi, bilim darajasi va psixologik xususiyatlariga mos ravishda ishlab chiqilishi lozim. Topshiriqlar allomalar merosining mazmunini anglash, undagi tarbiyaviy g‘oyalarnı hayotiy vaziyatlar bilan bog‘lash va mustaqil xulosa chiqarishga yo‘naltirilishi zarur.

Birinci bosqichda o‘quvchilarga allomaning hayoti, ijodi va ma‘naviy-axloqiy qarashlari haqida qisqa ma‘lumot beriladi. Bunda murakkab tarixiy ma‘lumotlarnı ko‘paytirishdan ko‘ra, Navoiy asarlarida ilgari surilgan insonparvarlik, do‘stlik, ilmga intilish, saxovat, odob va adolat kabi g‘oyalarga e‘tibor qaratiladi.

Ikkinchi bosqichda o‘quvchilarga alloma merosiga oid matn, hikmatli fikr yoki tarbiyaviy vaziyat taqdim etiladi. Ular matnnı o‘qib, asosiy mazmunni aniqlaydi, notanish so‘zlarnı izohlaydi hamda qahramonlarning xatti-harakatlariga munosabat bildiradi.

Uchinchi bosqichda mantiqiy topshiriqlar bajariladi. O‘quvchilar ma‘lumotlarnı taqqoslaydi, voqealarnı ketma-ketlikda joylashtiradi, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlaydi va o‘z xulosalarini dalillar bilan asoslaydi.

To‘rtinchi bosqichda o‘quvchilar ijodiy faoliyatga jalb etiladi. Ular xat, hikoya, she‘r yoki sahna ko‘rinishi yaratadi, rasm va komikslar chizadi, shuningdek, muammoli vaziyatlarga mustaqil yechim taklif qiladi. Har bir o‘quvchining shaxsiy fikrini erkin ifodalashi qo‘llab-quvvatlanadi.

Yakuniy bosqichda ishlar belgilangan mezonlar asosida baholanadi. O‘quvchilar o‘z javoblarini taqdim etadi, sinfdoshlarining fikrlarini tinglaydi va umumiy xulosa chiqaradi. Refleksiya jarayonida “Men Navoiydan nimani o‘rgandim?” va “Bu g‘oyani hayotimda qanday qo‘llayman?” kabi savollardan foydalanish mumkin.

Baholash mezonlari

Topshiriqlarnı baholashda faqat to‘g‘ri javob emas, balki o‘quvchining fikrlash jarayoni, mustaqil yondashuvi va o‘z xulosasini asoslay olishi ham hisobga olinadi.

	‘rsatkich	
	Alloma merosidagi asosiy g‘oyani tushunadi	
	Fikrini matn yoki misol bilan asoslaydi	
	‘ziga xos g‘oya taklif qiladi	
	Fikrini ravon, tushunarli va savodli ifodalaydi	

Natijalar quyidagicha talqin qilinadi: 9–10 ball — yuqori daraja; 7–8 ball — yaxshi daraja; 5–6 ball — o‘rta daraja; 0–4 ball — qo‘shimcha yordam talab etiladi. Bu yondashuv o‘quvchining ma‘lumotni eslab qolishinigina emas, balki uni tushunishi, tahlil qilishi, yangi vaziyatda qo‘llashi va mustaqil munosabat bildirishini ham aniqlash imkonini beradi.

Kutiladigan natijalar

Alisher Navoiy merosiga asoslangan ijodiy va mantiqiy topshiriqlarni tarbiya darslarida muntazam qo‘llash natijasida o‘quvchilarda quyidagi bilim va ko‘nikmalar shakllanishi kutilmoqda:

- allomaning hayoti va ma‘naviy merosi haqida dastlabki bilimlarga ega bo‘lish;
- insonparvarlik, ezgulik, do‘stlik, ilm va odob tushunchalarining mohiyatini anglash;
- matndagi asosiy fikrni aniqlash va uni sharhlash;
- voqealar o‘rtasidagi sabab-oqibat munosabatlarini topish;
- ma‘lumotlarni taqqoslash va asoslangan xulosa chiqarish;
- shaxsiy munosabatini mustaqil va ravon ifodalash;
- ijodiy mahsulot yaratish va uni taqdim etish;
- olgan bilimlarini hayotiy vaziyatlarda qo‘llash;
- milliy va ma‘naviy merosga hurmat bilan munosabatda bo‘lish.

Mazkur natijalar o‘quvchilarning bilim darajasi bilan bir qatorda, ularning ma‘naviy dunyoqarashi, mustaqil fikrlashi va ijtimoiy munosabatlarini ham rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Boshlang‘ich sinf tarbiya darslarida allomalar merosidan foydalanish o‘quvchilarning ma‘naviy-axloqiy fazilatlarini va dunyoqarashini shakllantirishda muhim pedagogik imkoniyatlarga ega. Alisher Navoiyning insonparvarlik, ezgulik, ilmga intilish, do‘stlik va odobga oid qarashlari 4-sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlariga mos tarbiyaviy manba bo‘lib xizmat qiladi.

Alloma merosini faqat tayyor ma‘lumot sifatida yetkazish kutilgan natijani to‘liq ta‘minlamaydi. Shu sababli dars jarayonida o‘quvchini mustaqil fikrlashga, tahlil qilishga va shaxsiy munosabat bildirishga undaydigan ijodiy hamda mantiqiy topshiriqlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Mantiqiy topshiriqlar o‘quvchilarning ma’lumotlarni tahlil qilish, taqqoslash, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash va dalillangan xulosa chiqarish qobiliyatini rivojlantiradi. Ijodiy topshiriqlar esa ularning tasavvuri, mustaqil fikrlashi, nutqi va o‘ziga xos g‘oya yaratish ko‘nikmalarini takomillashtiradi. Ikki turdagi topshiriqni o‘zaro uyg‘unlashtirib qo‘llash o‘quvchilarning bilish faolligi va darsga qiziqishini oshiradi.

Shunday qilib, Alisher Navoiy merosiga asoslangan ijodiy va mantiqiy topshiriqlarni tarbiya darslariga tatbiq etish o‘quvchilarni milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash, ularning funksional savodxonligini oshirish va ma’naviy dunyoqarashini shakllantirishning samarali usullaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Alisher Navoiy. Xamsa.
2. Alisher Navoiy. Lison ut-tayr.
3. Alisher Navoiy. Mahbub ul-qulub.
4. Alisher Navoiy korpusi. Tarjimai hol.
5. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 4-sinfi uchun Tarbiya darsligi.
6. Акбаралиевна М.Д. Роль чтения в личностном развитии // Европейский журнал инноваций в неформальном образовании. – 2021. – Т. 1. – №. 2. – С. 138-141.
7. Акбаралиевна М.Д. Роль чтения в личностном развитии // Европейский журнал инноваций в неформальном образовании. – 2021. – Т. 1. – №. 2. – С. 138-141.
8. Akbaraliyeva M. D. A library culture in the world //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – Т. 10. – №. 6. – С. 1351-1354.
9. Акбаралиевна, Муминова Дилафро‘з. «Библиотека — это высокая добродетель». Европейский журнал инноваций в неформальном образовании 2.5 (2022): 42-45.
10. Акбаралиевна, Муминова Дилафро‘з. Книги и библиотека являются зеркалом человеческой духовности //ResearchJet Журнал анализа и изобретений. – 2021. – &. – 2021. – Т. 2. – С. 135-140.